

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра філософії та релігієзнавства

Кваліфікаційна робота

(освітній ступінь – «бакалавр»)

на тему: **«Аргументативні схеми у концепції «Нової Риторики»
Хаїма Перельмана»**

Виконав: студент 4-го року навчання,
Спеціальність: 033 Філософія
Кравченко Олексій

Керівник: Колотілова Наталія Андріївна,
доктор філософських наук, доцент

Рецензент:

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»
Секретар ЕК _____
«_____» _____ 20__ р.

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	С. 3.
РОЗДІЛ I. ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДГРУНТЯ ТА ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ «НОВОЇ РИТОРИКИ».....	
1.1. «Нова Риторика» і логіко-філософська традиція.....	С. 7.
1.2. Зasadничі поняття «Нової Риторики».....	С. 10.
РОЗДІЛ II. ВИДИ СХЕМ АРГУМЕНТАЦІЇ.....	
2.1. Квазі-логічні схеми аргументації.....	С. 15.
2.2. Схеми, що засновані на структурі реальності.....	С. 24.
2.3. Схеми, що утворюють структуру реальності.....	С. 31.
2.4. Дисоціативні схеми аргументації.....	С. 37.
ВИСНОВКИ.....	С. 41.
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	С. 43.
ДОДАТОК 1. Перелік умовних скорочень.....	С. 46.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження та стан її наукової розробки

Публікація «Нової Риторики» у 1958 та її англomовного перекладу в 1969 роках стала зворушливою подією для європейських та американських академічних кіл ХХ століття. Виклик методологіям сучасного логічного позитивізму та здобуткам формальної логіки назагал не може бути переоціненим: Хаїм Перельман та Люсі Ольбрехтс-Титека сформулювали вкрай деталізовану дослідницьку програму, результати якої не тільки заклали початок дисциплінарному відгалуженню теорії аргументації від логіки та лінгвістики в цілому, але й у вкрай цікавий спосіб актуалізували питання, що вважалися філософською думкою другорядними. Їхній проєкт становить розлогий та перспективний предмет для переосмислення як в історико-філософському й логіко-риторичному дискурсах в цілому, так і в українській академічній традиції зокрема.

Схеми аргументації є найбільш досліджуваною проблематикою відносно інших ідей та концептів, що розробив Х. Перельман в «Новій Риторичі» (далі – НР), позаяк саме схеми аргументації вибудовують каркас для подальших теоретичних надбань у вивченні аргументації. Сучасна теорія аргументації хоч і багата на критику проєкту Х. Перельмана, але не може не визнати внесок його методології у її історичний розвиток: як поняття схем аргументації, так і концептуальне розрізнення між аргументацією та доведенням в цілому становлять ідейне надбання саме Х. Перельмана. І хоча станом на сьогодні схеми аргументації досліджені вже на зовсім іншому рівні, ніж в проєкті НР, покликання до їх дослідження був проголошений саме завдяки його фундаментальній праці.

Варто, звісно, також підкреслити, що майже уся наукова розробка цієї теми локалізується в північноамериканських та європейських академічних колах, де наразі й відбувається стрімкий розвиток теорії аргументації: Д. Волтон (D. Walton), Б. Гарсен (B. Garrsen), Ф.Х. ван Ємерен (F.H. van

Eemeren), Ф. Макагно (F. Macagno), Р. Д. Дірін (R. D. Dearin), М. Мішель (M. Michel) тощо. У російськомовній та україномовній літературі концепція Х. Перельмана розглядалася переважно в більш широкому контексті риторики та юридичної аргументації (Д. В. Зайцев, Н. А. Колотілова, О. Ю. Щербина та ін.), проте засадничим поняттям НР окремих праць майже не присвячено. Навіть віднайти франкомовну (хоча це і є мова, якою Х. Перельман написав більшість своїх робіт) було досить складно. Це стосується більшою мірою саме проблематики схем, бо доробок Х. Перельмана широко визнаний в більшості досліджень, присвячених аргументації. Тому ми сподіваємося, що наша робота посприє інтересу вітчизняної думки до проєкту НР.

Об'єкт і предмет дослідження

Об'єктом дослідження є історія сучасної теорії аргументації, а його предметом є аргументативні схеми в концепції НР Хаїма Перельмана.

Мета, завдання і структура роботи

Метою кваліфікаційної роботи є встановлення специфіки схем аргументації через розгляд їхніх видів у концепції НР Хаїма Перельмана.

Досягнення мети передбачає виконання таких завдань:

- 1) З'ясувати логіко-філософське підґрунтя проєкту НР.
- 2) Встановити специфіку поняття «схема аргументації» серед засадничих понять НР.
- 3) Розглянути види схем аргументації в НР, враховуючи а) когерентність викладу самого Х. Перельмана; б) цінність використаного в них античного спадку; с) цінність результатів його дослідження в сучасній теорії аргументації.

Кваліфікаційна робота містить вступ, два розділи з підрозділами, висновки, список використаних джерел та додаток 1. Перші два завдання виконано в двох підрозділах першого розділу, третє завдання – в другому розділі. Додаток 1 містить перелік умовних скорочень.

Теоретико-методологічні засади дослідження

При написанні кваліфікаційної роботи були використані як загальнонаукові методи, прийоми пізнання, так і частково метод формалізації як головний метод сучасної формальної логіки. Історичний та компаративний методи застосовувалися для з'ясування логіко-філософського підґрунтя НР. Методи понятійно-категоріального аналізу та системного підходу посприяли розгляду концептуалізації поняття «схема аргументації» та його видів у НР. Загальнонаукові методи аналізу й синтезу, узагальнення як прийом пізнання стали в нагоді при виокремленні тих фрагментів НР, які безпосередньо стосуються теми актуальної роботи.

Джерельна база дослідження

Фундаментом всієї роботи, вочевидь, є власне «Нова Риторика». Однак не менш корисною була інша (більш пізня) праця Х. Перельмана, «L'empire rhétorique» («Realm of rhetoric»), оскільки вона аналогічна за змістом до «Нової Риторики», але презентує цей зміст в скороченому варіанті (обсяг НР – 500+ сторінок, обсяг RoR – 163 сторінки), таким чином відбираючи з НР ті пункти, які сам Х. Перельман вважав найбільш вагомими. Ми використовували ці першоджерела в англomовному перекладі з низки причин. По-перше, НР є трактатом з неформальної логіки/аргументативної теорії та має синтаксично простий, чіткий стиль написання – як таких неперекладностей там бути не може, бо Х. Перельман сам прагнув до ясності викладу. По-друге, англійська та французька мова є тією мірою спорідненими, що навіть засадничі поняття НР мають спільнокореневу основу (наприклад, *adhésion* = *adherence*, *justification* = *justification* тощо), і тому англomовний переклад дуже близький до оригіналу. По-третє, саме в англomовній логіко-риторичній традиції продовжили розвивати здобутки Х. Перельмана, і позаяк найбільшого поширення та успіху НР здобула саме в англійському перекладі, переважна більшість використаної критичної літератури теж англomовна та ґрунтується на цьому перекладі. Зрештою, Х. Перельман написав до цього перекладу передмову і сам вільно володів

англійською (неодноразово запрошувався до Пенсильванського університету, написав власні англомовні статті тощо), тому його схвальне ставлення до нього очевидне. Ми знайомі з франкомовними фрагментами НР і з певними дослідженнями мовою оригіналу як самого Х. Перельмана, так і його учнів (ці дослідження присутні в нашому списку літератури), і втім ми переконані, що суттєвої різниці між цими джерелами немає.

При написанні кваліфікаційної роботи також було враховано праці сучасних логіків і філософів, в яких розглядається концепція НР Х. Перельмана – вони також перелічені в нашому списку джерел.

РОЗДІЛ І

ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДГРУНТЯ ТА ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ «НОВОЇ РИТОРИКИ»

1.1. «Нова Риторика» і логіко-філософська традиція

Перший нюанс, який привертає увагу при аналізі як експліцитних філософських засад НР, так і критичної/біографічної літератури, це культурно-академічний бекграунд Х. Перельмана. За першою освітою та ступенем доктора наук він юрист. Сфера наукових інтересів Х. Перельмана, таким чином, була дуже дотична до філософії права (і відомі численні його праці з юридичної логіки, юридичної аргументації та пасажі з аналізом судових процесів в НР), а одне з центральних понять його філософії, якому присвячені навіть окремі праці, це поняття справедливості. Культурний ж аспект цього нюансу полягає в тому, що Х. Перельман був євреєм, який будував академічну кар'єру під час другої світової, та події тих часів вплинули на нього відомим чином. Інтерес до філософії права та поняття справедливості назагал були настільки імпліковані в його житті, що навіть на могилі написано «Шукай справедливості!» (*Gross & Dearin, 2003, p. 12*). Цей нюанс дотичний до актуального питання тому, що з цього факту навіть висновували, що велич НР ґрунтується не на античному спадку, як прийнято вважати, а на талмудичному (*Frank, 1997, p. 312*). (Ми не розглядатимемо цей аргумент, позаяк він потребує окремого дослідження, але вважаємо його достатньо цікавим, щоб згадати) (*Frank, 2003, pp. 163–194*).

Інший нюанс полягає в тому, що Х. Перельман, як й інші теоретики його епохи, був спантеличений проблемою емпіризму/раціоналізму, і це конституювало левову частку історико-філософської проблематики НР. Він був добре ознайомлений з логічним позитивізмом (позаяк навіть викладав логіку в Брюсельському університеті), вивчав Фреге з Контом, та, власне, амбіція побудувати неформально-логічну систему була певною мірою

мотивована полемікою з його сучасниками. Х. Перельман вважав, що претензія формальної логіки на привілейований статус демонстраційного доведення (базованого на доведеннях у математиків) не виправдана та шкідлива для філософських досліджень (*Dearin, 1969, p. 215*). Заплутаність філософських питань та відсутність єдиновірних відповідей він вважав невід'ємною якістю самої сфери дослідження, і оскільки його поглядам властивий плюралізм, він навпаки прагнув систематизувати неясне, а не відкидати його перед зручністю формально-логічного методу.

Ще у передмові до НР автори експліцитно зазначають, що націлені розірвати прихильність філософії до самоочевидного, що йде від картезіанського раціоналізму (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, pp. 1–3*). Сам принцип оцінки пропозиції або як істинної, або як хибної, сам принцип вважати хибним все, що не може бути продемонстровано як очевидно істинне (як робив Декарт) – і є чужим для авторів. Їхня альтернатива полягатиме в оцінці аргументів як сильних чи слабких (в залежності від прихильності аудиторії), в наділенні статусом знання такої думки, яка належним чином підкріплена, але не претендує на об'єктивну точність, бо об'єктивна вимірювана точність принципово недоцільна до сфери дослідження філософії (*Perelman, 1963, p. 116*). Сфера дослідження наших авторів – це спірне та мінливе, це сфера цінностей, які неможливо і недоцільно вимірювати (що ж до вимірюваного знання та претензій сучасної йому науки та епістемології на об'єктивність, то Х. Перельман до них налаштований скептично, але його аргумент ми не реконструюватимемо). Окрему проблему, таким чином, становлять звинувачення в релятивізмі, проте до неї ми повернемося згодом. Епістемологічні та юридичні погляди Перельмана справді конституують сутність філософського підґрунтя НР та варті більш експліцитного опису, але оскільки наше дослідження цікавиться дещо іншими видами його діяльності, то на цій невеличкій преамбулі ми й завершимо. Наостанок увиразнимо апологію неформальної логіки перед формальною пасажом з промови Х. Перельмана на паризькій конференції

Мориса Луа, що надрукована в упорядкованій його учнем книзі есеїв на його честь: «Якщо формальна логіка є логікою демонстрації, то неформальна логіка є логікою аргументації. Якщо демонстрація може бути коректною чи некоректною, обмежувальною в першому випадку та нікчемною в другому, аргументи можуть бути більш чи менш сильними, більш чи менш доцільними, більш чи менш переконливими» (*Perelman, 1981, p. 17*).

Свою місію Х. Перельман позначає в створенні методів аналізу міркувань та аргументації, які б дозволяли на практиці переконати навіть найбільш упереджену аудиторію (та розповсюджувалися б, звісно, і на філософську аргументацію) (*Perelman, 1981, p. 20*). Звісно, це потужна амбіція, та навіть такий великий трактат, як НР, не претендує на її виконання, що самі автори і визнають (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 10*). Але їхні старання продовжили: великою мірою теорія аргументації як окрема теорія започаткувалася саме під впливом Х. Перельмана, він був одним з першопрохідців.

Однак чи є неориторика та теорія аргументації у його викладі системою неформальної логіки, та яка в цьому випадку відмінність між нею та риторикою? Бо відомо, що перш ніж назвати свій проєкт саме риторикою, вони мали намір віднести його до сфери діалектики, оскільки пафосом нової актуалізації Аристотеля була саме увага та продовження його праць з діалектичних міркувань, що протиставлені узурпованим формальною логікою аналітичним. (Та цей намір раціонально відкинули через асоціацію діалектики з Гегелем, а не з Аристотелем) (*Eemeren, Grootendorst & Henkemaans, 2009, p. 96*).

Відродження саме *риторики* як дисципліни пов'язане не тільки з вживанням античної спадщини, але й з потугами надати їй нове значення та цінність, які б компенсували не дуже хорошу репутацію, яку вона мала власне з античності. Ці потуги красиво узагальнені цитатою про намагання Х. Перельмана «створити інструмент, здатний в сфері цінностей досягти з точністю аналогічних результатів, яких прагнуть досягти аналітичні

міркування в сфері точних наук» (Dearin, 1969, p. 220). Саму риторику Х. Перельман визначає як *принцип тренування комунікаторів, що прагнуть переконати або проінформувати* (Sloane & Perelman, 2019). З вже написаного ясно, що аудиторія відіграє ключове значення в усьому проєкті Х. Перельмана. В цьому НР й відмінна від неформальної логіки: це не тільки проєкт аналізу міркувань та ланцюгів міркувань/аргументів, але й практична система, хоча принцип аналізу спільний і як такої демаркаційної межі немає. Аргументи та міркування аналізуються саме в певному контексті, який сполучає форму та зміст пропозицій, а не розділяє їх. І хоча НР досить суттєво відмінна від античної риторики, вона є в першу чергу системою комунікативних технік, які взаємодіють з аудиторією (незалежно від форми цієї взаємодії).

1.2. Засадничі поняття «Нової Риторики»

З-поміж стартових понять, які автори вводять в перших двох частинах книги, найбільш вживаними, репрезентативними для їх філософії та необхідними для розуміння актуального дослідження ми вважаємо наступні: аргумент/аргументація, (універсальна) аудиторія, топіки (loci) та власне схеми аргументації. Цей підрозділ ми присвяtimo їх експлікації.

Аргументація як предмет дослідження Х. Перельмана становить центральне поняття всієї аналізованої роботи. Важливо зазначити, що зміст цього поняття в Х. Перельмана та в інших дослідників аргументації може досить принципово відрізнятись, позаяк субдисципліни теорії аргументації (особливо сучасної) характеризують свій предмет великою мірою у сполучі з методологією. В НР це поняття має досить широкий зміст: це будь-яке міркування, ланцюг міркувань чи цілий дискурс, що постулює певне твердження та захищає його. При цьому неважливо, чи експліцитні засновки, чи ні (ентимема теж описується аргументативним дискурсом); так само як неважлива форма, в якій розгортається аналізований як аргументація текст

(це може бути і промова, і літературний твір, і діалог, і навіть внутрішній монолог). Аргумент, таким чином, стає «одиницю вимірювання» аргументації. (Хоча коректність такого визначення під питанням, оскільки слушні зауваги російськомовних перекладачів збірнику статей з теорії аргументації про те, що англійське «argument» російською (та українською) може мати 4 різних конотації (*Мишунов, 2006, с. 4*). Втім, нам здається, що Перельман вживає це поняття саме в цьому значенні). Це поняття, як ми вже коротко окреслили, протиставлене поняттю доведення.

Аудиторія є адресантом меседжу, якій несе аргументація. Оскільки, як зазначено вище, навіть внутрішній монолог може розглядатись як аргументація, то й поняття аудиторії в такому випадку теж не строге. Проте це поняття в певних словосполученнях набуває більш специфічного концептуального навантаження: Х. Перельман ділить аудиторії на партикулярні та універсальну. Оскільки аргументація розгортається з певної стартової позиції, засновки до тези як правило імпліцитні (вони досліджені авторами в перших двох розділах; засновки в якості відправного пункту аргументації поділяються на реальні (факти, істини та припущення) та преферабельні (цінності, ієрархії та топіки), але експліцитно ці поняття в цьому розділі не розглядатимемо). Тому засновки, з якими погоджується універсальна аудиторія, є всезагальними засновками; засновками, з якими має погодитись будь-хто: в цьому аспекті універсальна аудиторія функціонує ніби як певний суб'єктивний ідеал (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 33*). Це поняття проблематизується Х. Перельманом в контексті згаданої критики раціоналізму та потуг захистити репутацію риторики від класичних філософських нападів. Оскільки риторика як інструмент зазнавав зневаги через служіння «переконанню невігласів, а не відстоювання істини» (себто вона мала етично негативний характер), Х. Перельману для подолання цієї амбівалентності, що виводиться з поняття аудиторії як такого, потрібен би був етичний регулятив: саме на таку функцію розраховане поняття універсальної аудиторії (*Ede, 1981, pp. 120–121*). Але визначення цього

поняття дещо суперечливе та проблематичне, воно широко піддано критиці, яку ми також не реконструюватимемо, але згадаємо (*Ede, 1981, pp. 121–125*).

Топіки й схеми аргументації є дуже щільно пов'язаними поняттями як в проєкті самого Х. Перельмана, так і в сучасній теорії аргументації. Оскільки друге поняття в принципі з НР і народилося, то його значення там в певному сенсі зумовило наступні вжитки, але там воно базувалося на першому, яке ми знаємо ще з античності. Топіки/*τόποι*/*loci* – це аристотелівське поняття, що позначає певні принципи переходу від засновків до умовиводу, розрахованих на загальноприйнятій opinio (*Walton, Reed & Macagno, 2008, p. 278*). Хоча цей концепт ввів Аристотель, подібний зміст на доконцептуальному рівні можна віднайти в більш ранньому трактаті «Риторика до Олександра», авторство якого приписують Анаксімену з Лампсакусу (там вони тлумачаться радше як певні *modus ponens*) (*Braet, 2004, p. 130*). Наразі сам Х. Перельман визначає топіки не як певні принципи, але як **схильності надавати перевагу одній абстракції, а не іншій**: топіки займають місце радше виду стартового пункту аргументації (поряд з фактами, цінностями тощо), **а не технік** переходу до тези (*Eemeren, Grootendorst & Henkemaans, 2009, p. 104*). Він ділить їх на топіки кількості та якості (згадуючи інші, але в контексті певного деривативного зв'язку з цими двома) та неодноразово повертається до конкретної інтерпретації певних топік в їх зв'язку зі схемами аргументації. Уточнювати відмінності між вказаними топіками ми не будемо, проте у випадку, коли їх зміст буде корелювати зі змістом схем, що ми експлікуємо в наступних розділах, ми до них повернемося.

Поняттю схем аргументації Х. Перельман також не дає прямого визначення (йому взагалі доволі часто закидають неясність понять, в зв'язку з якою в проєкті бракує демаркаційних меж; йдеться зокрема про закиди прагма-діалектиків) (*Warnick & Kline, 1992, p. 4*), через що певні дослідники плуталися в тлумаченнях (*Зайцев, 2010, с. 59*), хоча в переважній більшості критичної літератури закордонної академічної традиції консенсус присутній.

Схеми аргументації – це, власне, певні **техніки**, що унаочнюють зв'язки між тим, що виражено в засновку та тим, що виражено в тезі (*Еемерен, 2006, с.25*). Відносно структури аргументації, яка стосується безпосередньо цілих ланок окремих аргументів, схеми аргументації розглядає саме внутрішні імпліцитні тенденції окремих аргументів. Грубо кажучи, в контексті сучасної теорії аргументації та НР зокрема, схеми аргументації виконують близьку за значенням функцію до топік в контексті античної риторики, позаяк топіки та аргументативні схеми часто співпадають в пунктах класифікації. Проте якщо в Аристотеля нараховують близько 300-400 топік (*Walton, Reed & Macagno, 2008, р. 275*), то Х. Перельман виділяє лише 13 схем аргументації, які хоч і враховують античний спадок, але суттєво трансформують теоретичне значення. Про спільні знаменники класичної риторичної традиції топік та системи НР на конкретних прикладах (зокрема сам Х. Перельман повсюдно впродовж трактату посилається на Аристотеля, Квінтіліана та Цицерона) йтиметься в наступних розділах.

Х. Перельман поділяє схеми аргументації на асоціативні та дисоціативні. Асоціативні схеми аргументації впорядковують засновки в певний спосіб та формують з них єдність, з якої виводиться теза, а дисоціативні схеми навпаки роз'єднують раніше впорядковані засновки. Асоціативні схеми поділяються на квазі-логічні, ті, що засновані на структурі реальності та ті, що самі структурують реальність. Саме поняття народилося в НР, оскільки це один з ранніх проєктів академічної діяльності Х. Перельмана, але було також досліджено в більш пізніх працях, зокрема в «*Logique Juridique: Nouvelle Rhétorique*», де він виокремлює додаткові аргументативні схеми, що описують саме юридичну аргументацію.

Оскільки Х. Перельман фокусувався на вичерпній систематизації комунікативних механізмів та їх аналізі, філософське підґрунтя та понятійний апарат його трактату не є проблематичними в тлумаченні. У викладі ж власне схем аргументації в наступних розділах ми концентруватимемося на структурних демаркаціях НР аби субстантивувати

(або в деяких випадках навпаки – піддати критиці) приналежність описаної аргументації до її виду, позаяк саме брак експліцитних дефініцій та строгих демаркацій є найбільш критикованою слабкістю НР. Принаймні, більшість дослідників доробку Х. Перельмана сходяться в цьому пункті (*Eemeren, Grootendorst & Henkemaans, 2009, p. 124*) й ми підтримуємо цю позицію. У наступному розділі при розгляді окремих видів схем аргументації це буде продемонстровано.

РОЗДІЛ II

ВИДИ СХЕМ АРГУМЕНТАЦІЇ

2.1. Квазі-логічні схеми аргументації

Перший вид схем, який ми аналізуватимемо, втілює в собі результат полеміки Х. Перельмана з логічними позитивістами. Квазі-логічні схеми аргументації є такими схемами, що за своєю структурою подібні до формально-логічних та математичних демонстрацій, але при цьому задіяні в повсякденних ситуаціях вжитку природної мови.

Імітуючи логіко-математичні доведення, аргументація нехтує їхніми засадничими принципами, тобто власне недвозначністю понять/символів та строгістю системи, в якій відбувається доведення. Аргумент набуває переконливої сили в своїй редукції до формальної логічності, але в жодний спосіб не мотивуючи цю редукцію: за основу береться певна модель, під яку підставляються дані, що внаслідок форми обраної схеми здаються порівнюваними та гомогенними. Тому Х. Перельман зазначає, що в античності прикладів квазі-логічної (та, відповідно, квазі-математичної) аргументації було відчутно більше (і навіть деякі відомі силогізми Аристотеля до неї відносяться), ніж зараз, позаяк сучасні знавці з логіки та математики швидше помічають слабкість таких аргументів у порівнянні з формальними структурами, в яких дані дійсно гомогенні та функціонують за строго визначеними правилами. Бо закидати аргументу, що він «нелогічний» через багатозначність, неточність та відсутність строгості доцільно лише у випадку, коли він сам є не стільки аргументом, скільки власне логічним доведенням (*Perelman, 1982, p. 53*). Однак в той саме час ті міркування, які все ж таки є однозначними та логічно валідними, тобто власне аналізовані формальною логікою і таким чином описувані властивостями, які враховуються і в квазі-логічних схемах, становлять проблему в тлумаченні, позаяк відносячи їх до саме квазі-логічної аргументації Х. Перельман ніби

занижує повноваження формальної логіки в цілому (*Eemeren, Grootendorst & Henkemans, 2004, p. 120*).

Несумісність та протиріччя

Перша, та, либонь, найбільш розповсюджена схема – це зведення до несумісності, квазі-логічного аналогу суперечності. Презентуючи дві тези як несумісні, тобто імплікуючи необхідний вибір між двома можливостями, ми ніби вдаємося до використання закону протиріччя. Але ось ця редукція до несумісності передбачає ще ряд технік, що не властиві логічним доведенням, позаяк тези абстрагуються від часу/простору та альтернативних конотацій. Це є демаркаційною характеристикою цього виду схем аргументації, бо в тих схемах, що ми розкриємо в наступних розділах, акцент робиться саме на актуальному контексті та змісті тез (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 193*).

В природній мові в принципі дуже рідко певні слова мають одне-єдине значення (виключеннями є неологізми з фіксованими значеннями та певні поняття наукової термінології), тому, як правило, протиріччя, до якого апелюють, є ілюзорним. Наприклад, дії та думки однієї й тієї ж людини в різні періоди часу, презентовані як несумісні, можуть стати підставою вимагати обґрунтувати зміну позиції, оскільки конвенційно прийнятим станом справ є стабільність у своїх поглядах. Аргументація озброюється висміюванням (*ridicule*): воно прагне зберегти статус кво і чим сильніше ваші аргументи його трансформують, тим більш обґрунтованими вони мають бути. Твердження висміюється, коли без обґрунтування конфліктує з прийнятою думкою, тому «фактична помилка може зробити з мудрої людини посміховисько» (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 206*). Водночас, редукція до абсурду інакше спрацьовує, коли застосована до авторитетів (і тут автори неодноразово згадують крилатий вираз Тертуліана); Ісократ вважав, що престиж лідера вимірюється його здатністю встановити сміховинні правила та заставити підлеглих ним підкорятись (*Исократ, Бусирус, 26*).

Іншою інстанцією зведення до несумісності та висміювання неї є аутофагія із застосуванням реторти. В цьому випадку несумісними є не два твердження, але наслідки, що логічно виведені з певного одного твердження (в тому числі коли воно презентовано як автореферентне). Автори унаочнюють цей приклад випадком з театру, де актори починають співати Марсельєзу всупереч прописаному сценарію і до них на сцену вибігає режисер з вигуком «На сцені не має відбуватись нічого, чого нема в сценарії!», а йому з публіки викрикують «Значить твій вихід теж є в сценарії?» (*Perelman, 1982, p. 57*). В певному сенсі аутофагія імітує логічний парадокс брехуна.

Ідентифікації та дефініції, аналіз та тавтології

Оскільки формальні демонстрації використовують недвозначні взаємозамінні пропозиційні змінні, значення яких узгоджується конвенціями, то квазі-логічні аргументи відтворюватимуть це за допомогою дефініцій. Щоб урівняти в значеннях визначуване (*definiens*) та визначаюче (*definiendum*), тобто зробити два певних вирази взаємозамінними, потрібно застосувати або ідентифікацію, або аналіз.

Автори виділяють чотири види дефініцій, що класифікують наявні схеми ідентифікації: 1) нормативні дефініції, що приписують терміну певний вжиток; 2) дескриптивні дефініції, що вказують на звичайний вжиток; 3) конденсовані дефініції, що вказують на найбільш суттєві елементи дескриптивних дефініцій; 4) комплексні дефініції, що в різні способи комбінують техніки перших трьох типів. Дефініція передбачає вибір: з множини вжитків певного поняття/виразу виділяється якесь одне та виділяється задля того, щоб відтіснити якийсь звичний вжиток, відсікти низку можливих інтерпретацій тези аудиторією. Але якщо в логіці дефініції довільні, позаяк узгоджуються конвенціями та чіткими правилами умовиводу, то в аргументації така довільність не спрацьовує і спричинена лише уподібненням до формальних демонстрацій. Якщо робиться якийсь вибір (тим паче незвичний), його потрібно обґрунтувати; і навіть якщо це

обґрунтування імпліцитно присутнє в самій дефініції, доти, доки воно не експліковане, зберігатиметься презумпція, що дефініція посягає на остаточний, а не на приблизний характер. В довільному ізолюванні двох виразів з множини контекстів і проявляється квазі-логічність цієї схеми (Perelman, 1982, p. 61).

Аналіз/аналітичні судження за допомогою різноманітних філософських технік досягають того ж аргументативного ефекту, що й ідентифікація. Х. Перельман, цитуючи Віздома, поділяє аналізи на матеріальний («А є дитиною Б» означає «А є сином або дочкою Б»), формальний («Король Франції лисий» означає «Є одна й тільки одна людина, яка є Королем Франції й яка є лисою») та філософський («Ліс дуже густий» = «Дерева в цій зоні дуже щільно одне до іншого розташовані»): цей поділ унаочнює, по-перше, проблематику змістовності аналітичних суджень (автори звертаються до полеміки Рассела зі Стросоном), по-друге, питання спрямованості аналізу на звітування нової інформації (Х. Перельман підважує Стеблінга, який вважав тільки філософський аналіз *спрямованим*, і постулює *спрямованість* будь-якого аналізу, як і будь-якої аргументації, на щось) (Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 215). Обидва пункти пов'язані з тавтологічністю аналітичних суджень та оцінкою цієї тавтологічності в логіці та в аргументації. Автори згадують численні приклади псевдо-тавтологій виду «хлопці завжди будуть хлопцями», які показують, що в природній мові в принципі не вживають реальних тавтологій (бо вони дійсно не представляють інтересу), а псевдо-тавтології такими є лише за формою. Інакше кажучи, тавтології є квазі-логічними, а тавтологічність аналізу лише умовна, бо його функція в досяганні зрівняння визначуваного з визначаючим відбувається саме в не тавтологічний спосіб – через редукцію складного виразу до елементів, на яких хочуть акцентувати увагу.

Правило Справедливості

Якщо націлені на уніфікацію вживаних в подальшій аргументації термінів схеми ідентифікації та аналізу функціонують радше в якості

допоміжних схем, що забезпечують певну переконливість експліцитних засновків, то правило справедливості, яке містить дуже схожі принципи, функціонує в якості цілого автономного аргументу. Правило справедливості урівнює не самі терміни, а радше класи термінів, бо воно зобов'язує до ідентичних ситуацій та явищ ставитись в один і той самий спосіб: ідентифікація таким чином лише часткова, бо, вочевидь, повністю аналогічних станів речей не існує (*Perelman, 1982, p. 65*). Акцентуються суттєві характеристики, за якими два феномени можна об'єднати в один клас, а їхні відмінності нехтуються: в сфері нормативних закономірностей, які приписують певну поведінку всім індивідам, що опинилися в певній ситуації (не в сфері дескриптивних закономірностей, які в безпосередньому спостереганні за природою виводять ймовірне слідування за явищем А явища Б), спрацьовує саме цей аргумент квазі-логічного характеру. Репрезентативним є приклад авторів з твору Вергіла Жоржу, в якому герой вимагає видавати їжу ув'язненим пропорційно до їх розміру тіла, а не однакову порцію безрукому інваліду та здоровому чоловіку. Однакові дії в схожих ситуаціях є чисто інтуїтивно справедливими, тому апеляція до них набуває квазі-логічної переконливості (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 220*).

Окрім акцентування на застосуванні правила справедливості в якості схеми аргументації, вважаємо цікавим дослідити філософське підґрунтя його формулювання та інші конотації, які Х. Перельман вживає в контексті власних філософських переконань, а не риторичної системи. Вагоме та повсюдне поняття «justification», яке в актуальній праці вживане в перекладі «обґрунтування», є однокорінним до «justice» (справедливості), що забарвлює це поняття у зв'язку з окресленим правилом інакше, ніж воно забарвлене в перекладі (можливо, доцільніше було б перекладати як «оправдання», проте і це не передає той концептуальний зв'язок, і взагалі вживається в українській в геть інших контекстах). Це поняття почасти вживається в НР в якості синоніму до поняття «аргументації» (тобто також

протиставлене доведенню/демонстрації та відноситься до сфери цінностей, а не фактів/істин), але в критичних працях Х. Перельмана, присвячених ціннісним судженням та поняттю справедливості назагал, воно забарвлене таким чином, що концептуальний зв'язок з правилом справедливості стає більш акцентованим (та почасти навіть експліцитним). Центральним поняттям тих праць є поняття формальної справедливості, яка полягає в «дії згідно з правилом, що зобов'язує ставитись до представників однієї категорії в один і той самий спосіб», а обґрунтування у зв'язку з тим означатиме «дедукцію правил справедливості з найбільш загальних принципів, партикулярними прикладами яких вони самі є» (*Cummings, 2002, p. 51*). Таким чином, правило справедливості у філософській конотації виступає як мета багатьох праць Х. Перельмана взагалі: виявлення нормативних закономірностей застосування практичного розуму до сфери цінностей через власне дослідження різноманітних ситуацій такого застосування (і в цьому його протиставляють Фреге, який йшов до подібної мети, але орієнтуючись не на власне реальні приклади застосування, а на математичну дедукцію (*Cummings, 2002, pp. 52–54*)). В цьому сенсі правило справедливості є основою аксіології як такої (*Eubanks, 1986, pp. 70–71*).

Симетричність та Транзитивність

Правило справедливості, застосоване до сфери обопільних взаємин, втілюється як Золоте Правило та становить основу схем аргументів обопільності (arguments of reciprocity). Ці аргументи імітують логічний принцип симетрії: якщо a знаходиться у відношенні R до b , то b знаходиться у відношенні R до a ($aRb \supset bRa$) (*Конверський, 2008, с. 323*). Однак взаємозамінність антецеденту та консеквентну в логічній демонстрації на основі закону симетрії не стикається з тією низкою перешкод, з якою стикається аргументація на основі обопільності. Симетричність аналізованих взаємин презентується як їх суттєва характеристика (задля застосування правила справедливості), проте дуже часто таку презентацію можна спростувати. Найбільш класичні вживані приклади аргументів на основі

обопільності («Те, що достойно вивчати, тому достойно й навчати», «Якщо вам не ганебно це продавати, то й нам не ганебно це купувати», «Не розумію як жебрацтво може бути злочином в суспільстві, де пожертва є чеснотою») досить очевидно засвідчують свій квазі-логічний характер, позаяк абстрагують співвіднесені терміни від контексту та приписують необґрунтовану симетричність. Якщо зловжити цією схемою, можна досягти комічного ефекту: «Якщо вам, батьку, можна спати з моєю матусею, чому мені не можна з вашою?». Водночас, Золоті Правила моралі дуже часто постулюють симетричність певної поведінки («Не чини іншому того, чого б не вчинив собі», «Вони мають відчувати до нижчих за статусом те саме, що просять в вищих за статусом») (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, pp. 221–226*).

Схема аргументів, яка основана на транзитивності, також імітує логічний закон та широко розповсюджена в застосуванні. Якщо a знаходиться у відношенні R до b , а b у відношенні R до c , то a знаходиться у відношенні R до c ($(aRb \wedge bRc) \supset aRc$): така модель описує відношення рівності, старшинства, походження (ancestry) та включення. Тому транзитивність дозволяє прочитати aRb як $a=b$, а якщо застосувати до цієї схеми ще й симетричність, то можна минулу формулу переписати як $(aRb \wedge cRb) \supset aRc$ (*Конверський, 2008, с. 323*). Найвідоміший приклад транзитивного аргументу це «Друзі моїх друзів – мої друзі» (і в ньому простежується квазі-логічний характер, бо транзитивність дружніх взаємин викликає питання), але латинські ритори полюбляли артикулювати транзитивними та симетричними міркуваннями, тому можна навести багато подібних (на кшталт «Вони мають любити один одного, бо вони обидва люблять мене» по відношенню до антагоністично налаштованих предків). Також, транзитивна аргументація допомагає упорядкувати множину елементів, які не можна порівняти кожний один з одним: відношення *більше*, *важче*, *ширше* тощо слугують критерієм для умовиводу, наприклад, коли порівнюються спортсмени на змаганні (якщо A переміг B , а B переміг C , то з цього виводять, що A переміг би C ,

хоча реального протистояння й не відбулося, тому це умовивід квазі-логічного характеру). Нарешті, силізіми (у вигляді їх риторичних аналогів, ентимеми та епіхейреми) суттєво ґрунтуються на транзитивності, позаяк сама імплікація як відношення є транзитивною (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, pp. 226–230*).

Квазі-математичні схеми аргументації

До квазі-математичних схем належать схеми включення (коли ціле урівнюється з сумою частин), поділу (коли частини вважаються секціями цілого), порівняння та пожертвування (*sacrifice*): всі вони імітують вже не формально-логічні демонстрації, а математичні доведення.

Аргумент включення автори унаочнюють пасажом Локка про церкву: «Те, що не є законним для всієї церкви, за жодним духовним правом не може бути законним для одного з її членів» (Цит. за *Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 231*); він полягає в сприйнятті церкви як певного цілого тіла, яке складається з учасників як із частин, що в сумі уособлюють саму церкву, принаймні коли йдеться про їхні зобов'язання (проте пізніше в схемах, що базуватимуться на структурі реальності, ми побачимо, що презентація відношень між групою та її учасниками в реальній аргументації складніша, ніж при підстановці в квазі-математичну модель). Натомість, аргумент поділу є в певному сенсі інверсією аргументу включення. Його можна супроводити двома прикладами Аристотеля: «Всі люди вчиняють неправильно з трьох мотивів: А, Б або С; в моєму випадку про А та Б й мови не йде, та навіть мої обвинувачі не припустили б С» (*Аристотель, Риторика, II, 23, 1398a*); «Потрібно дослідити, згідно з яким з видів руху може рухатись душа: чи може вона, наприклад, збільшуватись, чи розкладатись, чи змінювати стан, чи вона має якийсь інший вид руху» (*Аристотель, Топіки, II, 4, 111b*). В другому прикладі ми бачимо, що Аристотель звертається до співвідношення роду (*genus*) та виду (*species*), котре констатує певні варіації використання цієї схеми (в дебатах щодо стану штатів у федерації, наприклад) (*Gross & Dearin, 2003, pp. 50–52*). Привертає увагу також одне

окреме дослідження, яке на прикладі схеми включення розглядає, в який спосіб емпірична цінність проєкту НР обмежена (*Kienpointner, 1993, pp. 421–434*).

Порівняння є засобом презентації гетерогенних елементів як гомогенних (на прикладі Цицерона: «Крадіжка в держави є таким саме злочином, як і давання хабара всупереч публічному інтересу») (*Цицерон, Об ораторе, II, 172*). Таким чином, гіпербола як риторична фігура виступає допоміжним інструментом для досягання переконливості. Порівняння за вимірюваними мірами також може подаватись з різним ступенем переконливості: французу буде зрозуміліший вираз «В 9 разів більше за Францію» ніж «Як половина Бразилії» (*Perelman, 1982, p. 77*).

Окрім порівняння, змінити цінність певної тези можна за допомогою аргументу на основі пожертви (*argument of sacrifice*). В цьому випадку сутність аргументу можна продемонструвати цитатою Паскаля: «Я повірю тільки тим свідкам, які готові померти за свої показання» (Цит. за *Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 249*); пожертвування збільшує престиж елементу тези (наразі – свідків), і чим більший престиж, тим сильніший аргумент. Автори акцентували увагу на прикладі жертвоприношення 11 тисяч незайманих під покровом Святої Урсули, яке здобуло визнання власне саме через кількість принесених в жертву людей. Водночас, жертва ставить те, що приноситься в жертву, на кін: якщо жертва буде марною або об'єкт, цінність якого прагне підвищити жертва, сам по собі нічого не вартий, аргумент втратить всю свою силу (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 249*). Схему аргументів на основі пожертви Х. Перельман розглядає у її зв'язку зі схожою за суттю схемою з іншого виду – схемою аргументів на основі втрати (*argument of waste*), до якої ми повернемося в наступному розділі.

Не дивлячись на те, що квазі-логічна аргументація лише імітує демонстративні доведення, вона носить суттєвий характер в ході переконання та слугує сильною основою для підкріплення засновків, особливо в належній комбінації з аргументацією інших видів. Оскільки

тільки досвідчений в сфері формальної логіки слухач помітить квазі-логічний характер, ненав'язлива переконливість такої аргументації не може бути переоцінена.

2.2. Схеми, засновані на структурі реальності

Аргументи, що засновані на структурі реальності, апелюють до певного загальноприйнятого зв'язку між елементами цієї реальності та використовують їх в такий спосіб, що зв'язок між засновком та тезою дозволяє перейти від вже прийнятого до того, що мають прийняти внаслідок аргументації. На відміну від квазі-логічних схем, ці схеми набувають переконливості в залежності від змісту аргументу, а не від його форми.

Ці схеми, в свою чергу, поділяються на два підвиди: секвенційні/послідовні (sequential) та коекзистенційні/співіснуючі (coexistential). Перший підвид структурує реальність у «симетричний» спосіб, бо описувані відношення перебувають в одній площині (наприклад, відношення між причиною та наслідком), в той час як другий підвид ілюструє різнопланові нерівні відношення (наприклад, відношення між есенцією та її маніфестаціями). В оригінальній структурі НР ці підвиди нумерують множину різних схем (в перший входять схеми причинно-наслідкових аргументів, прагматичних аргументів, аргументів цілі та засобу, аргументів витрати та аргументів напрямку; в другий – схеми особи та її дій, групи та її членів та аргументів від авторитету), однак в дослідженнях, присвячених власне схемам в концепції Х. Перельмана, подібним до нашого (та навіть в самій «*Realm of Rhetoric*»), виклад структурується через поділ власне на самі підвиди, оскільки схеми, що ці підвиди описують, в принципі взаємозалежні та можуть бути описані одна через іншу. Тому і наш виклад структуруватиметься згідно з цими підвидами.

Секвенційні схеми аргументації

Основний зв'язок, навколо якого розгортатиметься аргумент, є зв'язок між причиною (cause) та наслідком (effect) (або ж між засобом та ціллю, якщо йому приписується інтенціональність). Каузальний зв'язок імплікує аргументацію трьох типів: 1) націлену співвіднести дві дані послідовні події за допомогою каузального зв'язку; 2) націлену на виявлення потенціальної причини даної події; 3) націлену на демонстрацію наслідків, що впливатимуть з даної події. Перший тип аргументації Х. Перельман не розглядає, в той час як другий та третій типи відносяться до схем прагматичного аргументу (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 263*).

Прагматична аргументація узалежнює цінність певної події від наслідків, які вона продукує. Автори увиразнюють схеми прагматичної аргументації великою мірою фокусуючись на британському утилітаризмі, де в певному сенсі «зловживали» нею та вбачали в ній фундамент для всіх міркувань взагалі. Бентам постулював, що певні міркування згідно з певними правилами є істинними чи хибними тією мірою, якою вони враховують тільки ті позитивні/негативні наслідки, які ці правила мають: автори на його прикладі показують, що коли прагматичний аргумент стає центральним способом розмірковування, він стикається з низкою перешкод, які належна міра вживання могла б уникнути. Головною проблемою прагматичного аргументу є зведення до однієї причини той бажаний наслідок, який реалістично впливав би з багатьох причин (включно з тими обставинами, що неможливо передбачити), а також намагання передбачити якийсь один ефект від всієї множини наслідків, які імплікує певна причина. Знецінення причин відносно наслідків урівнює в принципі всі цінності: в прагматизмі результат є єдиним мірилом істини, а це уможлиблює аргументи виду «до/після» (автори ілюструють це прикладом терапевтичної дії християнства, акцентуючи на тому, що, вочевидь, результат отримано не тільки з прийняття людиною християнства) (*Perelman, 1982, pp. 82–83*).

Інший закид прагматичному аргументу можна сформулювати у полярності тлумачення каузального зв'язку як причини/наслідку або як засобу/цілі: якщо аргумент націлений підвищити вартість наслідку, то він презентує його як ціль, а якщо мінімізувати, то він презентується як всього лише наслідок. Така полярність тлумачень показує, що вартість ефекту певної (по)дії не є сталою величиною й техніки, що застосовуються прагматичним аргументом, можуть бути контратаковані протилежними. Або ж якщо певна подія, обґрунтована як ціль, в реальності не має такого якісного результату, який був їй передбачений, то пара засіб/ціль протиставляється вже не причині/наслідку, але **вчинку**/наслідку у радше негативній конотації. Звісно, критичне ставлення авторами висловлюється не до прагматичної схеми як такої, але до її привілейованого статусу відносно інших аргументацій, який вони спостерігали власне у Бентама та інших утилітаристів (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 272*).

Аксіологічний характер каузального зв'язку в парі засіб/ціль конститує спосіб, в який ця схема застосовується. Маніпулювання вартістю представленої інформації наділенням неї статусом засобу/цілі автори увиразнюють на прикладі відомої максими: «Треба їсти для того щоб жити, а не жити для того щоб їсти». Проте саме маніпулювання видається контроверсійним, бо відносний характер цілі свідчить про відносний характер цінностей загалом. Тому автори зазначають, що коли йдеться про абсолютні цінності як про остаточні цілі, які лежать в основі моральних принципів, то твердження «цілі виправдовують засоби» відкидається як не релевантне: неможливість досягти певної цілі певним засобом може бути суто моральною. Водночас, Х. Перельман розмірковує і про те, що наслідки застосування певних засобів для досягнення певної цілі можуть виявитись настільки шкідливими, що досягнення мети саме по собі знецінюється, не виправдовується. Акцентування ж на застосовуванні саме певного засобу є підозрілою дією, бо цінність засобів суто технічна й прагнення до найефективніших альтернатив є очевидним перед лицем мети (і тому

наполягання застосувати саме одні засоби, а не інші, може свідчити про приховані мотиви) (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 276*).

Техніки компенсації цілями засобів або перетворення засобів на цілі та навпаки є вагомими компонентами цієї схеми аргументації. Як використання певних засобів може знецінити ціль, так і прагнення до певної цілі може до певної міри виправдати засоби: ідеалістичні мотиви деяких злочинців пом'якшували ставлення до них суспільства, бо констатували відносно моральне обґрунтування їх діям. Перетворюючи ж певні засоби на самоцілі, в залежності від контексту, можна як знизити вартість цілі, так і підвищити її у зв'язку з підвищенням вартості засобів (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 277*).

Концепти засобу/цілі становлять важливий фундамент для схеми аргументів витрати (argument of waste). Як ми і зазначали раніше, ця схема дещо пов'язана із квазі-логічною схемою пожертвування. Проте аргументи витрати засновані на структурі реальності тією мірою, що набувають переконливості дійсно у зв'язку з конвенціями. Аргумент витрати конститується необхідністю продовжувати певні дії в напрямку до цілі, бо їх припинення знецінило б всі дії (витрати), що передували припиненню. Унаочнити його можна ситуацією банку, який продовжує давати гроші нечесному боржнику в надії все ж таки отримати їх назад просто через ризик втрати сенсу у всьому процесі. Ця схема працює на підсилення вартості цілі через тотальну залежність засобів від неї (і тому контраргументом буде артикуляція підвищенням вартості засобів/наділення їх статусом самоцілі, а не витрати) (*Perelman, 1982, p. 87*). В певному сенсі можна співвіднести цю схему з відомим економічним поняттям sunk cost fallacy.

Аргумент напрямку також відноситься до секвенційних схем, але вже меншою мірою корелює безпосередньо з представленими видами каузальних зв'язків. Коли дистанція між тим, що приймає аудиторія та тим, що має на меті донести аргумент, є надто великою, то найефективнішою стратегією буде поступове покрокове обґрунтування пов'язаних між собою тез, що

ведуть власне до мети. Якщо аудиторія не готова перейти від А до D, потрібно спочатку провести зв'язок між А і В, потім між В і С, і тільки потім переходити до D. Спрямованість засновку на більш глобальну тезу, ніж та, що виводиться з нього безпосередньо, і конститує дану схему аргументації. Можлива проблема, з якою може стикнутись застосування цієї схеми, є тлумачення будь-якої тези як всього лише етапу, елементу ланки, що має до чогось привести (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, pp. 282–283*).

Бентам характеризував таку аргументацію як «помилку від темпу равлика» (*snail's pace fallacy*), бо вважав безглуздими ситуації, коли перехід від А до D є надто болісним для людини та, в надії що він ніколи не здійсниться, вона йде до нього маленькими кроками. Автори вважають цю схему не більш «помилковою», ніж інші, адже сенс такої аргументації в неминучому прийнятті необхідності чимось жертвувати, в «скиданні баласту», що є неодмінно важливим в процесі аргументації (*Perelman, 1982, p. 88*).

Коекзистенційні схеми аргументації

Якщо в секвенційних схемах порядок елементів аргументу детермінує його зміст та переконливість, то коекзистенційна аргументація розгортається навколо внутрішньої структури цих елементів (*Eemeren, Grootendorst & Henkemans, 2009, p. 112*). Прототипом для досліджуваних схем автори вбачають відношення між есенцією та її маніфестаціями – відповідно, між особою та її діями, між групою та її членами, між дією та її наміром тощо. Як ми й зазначали вище, принципова відмінність від минулого підвиду полягає в різноплановості елементів.

Аргументи від авторитету мають місце у відсутності демонстраційних доведень: ніхто не буде сумніватися у фізичній формулі науковця, навіть якщо той перед тим скоїв низку аморальних/злочинних вчинків. Але в презентації певної дії у зв'язку з її актором (тут і надалі — з наголосом на а) та певного актору у зв'язку з його дією існують техніки, які допомагають цей

зв'язок посилити або обмежити. Однією з перших технік обмеження цього зв'язку, на яку звертають увагу автори, це техніка маніфестації божественного; Босюе, щоб подолати упередження, направлені на священників через їх аморальні вчинки, казав таке: «Кущ тримає фрукт, який йому не належить, але в той самий час отримує сік через вітки цього куща... Не зневажайте цей виноград тільки через те, що він оточений шипами; не відкидайте цю доктрину тільки через те, що вона оточена поганою репутацією, вона все іще йде від Бога» (Цит. за *Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 316*). Презентуючи певну дію (чи навіть слово – бо слово теж тлумачиться як дія, і наразі аргументація має перформативні властивості) як маніфестацію чогось вищого за її актора, ми послаблюємо її безпосередній зв'язок з ним, презентуючи актора як посередника.

Технікою посилення такого зв'язку є аргумент *ad persona* і якщо в античній риториці він був дуже популярним, то зараз вважається неефективним та неетичним. Для Аристотеля, наприклад, у зв'язку з концептуалізацією риторичного Етосу як однієї з трьох складових успіху риторика, безглуздо вірити твердженням людини, якій не можна довіряти самій по собі. Хоча Етос і виступає дійсно важливим критерієм як в аргументі від авторитету, так і в аргументації взагалі, він однак в сучасних умовах обмежується технічними факторами (і аргументація розгортається в більш деталізованих обставинах, ніж в античності) (*Perelman, 1982, p. 98*).

Окрім коекзистенційних схем, що функціонують навколо відношення між особою та дією, існують ще ті, які конститууються відношенням між групою та її членами. Найпершою проблемою цього відношення є той факт, що від народження людина відноситься до багатьох груп, тому складно встановити, репрезентацією якої саме групи вона є в такий спосіб, щоб були підстави виносити судження всій групі. Від народження поділ на групи, до яких належить особа, підтримується культурою, ідеологіями та інституціями; в часи громадянської війни цей зв'язок з групою посилюється. Згідно з інституційними та культурними конвенціями вибудовуються й техніки

обмеження чи посилення цього зв'язку (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 323*).

В такий саме спосіб коекзистенційним відношенням можна назвати приналежність до певної епохи, чи ситуації, в цей спосіб тлумачаться мистецькі течії (наприклад, романтизм), стилі (бароко), історичні чи економічні структури (капіталізм), ідеології (лібералізм). Історія не може функціонувати без подібних маркерів. Х. Перельман звертає увагу на те, що методологічні проблеми гуманітарних та соціальних наук певним чином пов'язані саме з повсюдним використанням понять з відношеннями есенції та маніфестацій як понять «ідеального типу» (*Perelman, 1982, p. 100*).

Остання схема, що відноситься до коекзистенційного підвиду, це схема символічного зв'язку. Зв'язок між символом та тим, що символізується, є також різноплановим та подібним до есенції/маніфестацій: коли підпалюють прапор, зневажається те, що він символізує. У подібному відношенні перебувають численні релігійні концепти та персонажі (наприклад, Ісус та Адам), на що автори звертають увагу в контексті їхньої тези про те, що прив'язуватись до чисто абстрактних ідей складно, вони потребують символізації. Оскільки характер ситуацій, де проявляється подібне відношення, є зазвичай ірраціональним, то техніки обмеження та посилення до зв'язку між символом та тим, що символізується, не досліджуються. Проте в контексті аргументативної сили риторичних фігур варто зазначити, що акт символізації здійснюється в аргументації за допомогою метонімії (*Perelman, 1982, p. 102*).

Аргументи подвійних ієрархій

Ми виділяємо цю схему в окремий невеликий підпункт через те, що вона може відноситись як до секвенційних, так і до екзистенційних. Великою мірою вона концептуально пов'язана з поняттям ієрархії, яке в системі Х. Перельмана функціонує в якості стартового пункту аргументації на рівні з топіками, цінностями, фактами тощо (це поняття позначає власне ієрархії цінностей). Коли цей стартовий пункт «узгоджений» з аудиторією, в дію

вступають схеми подвійних ієрархій: аргументи *a fortiori*. Вони, як і топіки, бувають квантитативними (наприклад, такий умовивід: якщо одна людина вища за іншу, то її кінцівки довші) та квалітативними (якщо доблесна ціль, то і відповідний засіб доблесний), проте більший інтерес для авторів представляють останні. Вони радше відносяться до коекзистенційних схем та часто застосовувалися античними та середньовічними риториками у питаннях ієрархії істот. В цьому відношенні автори роблять дуже цікаве спостереження: деонтологічна етика не проводить квантитативних розрізень між діями, як це робить консеквенціоналістична. Експлікувати це спостереження ми не будемо, проте окреме дослідження, присвячене аргументації в етиці з подібною тезою було б доречним (*Perelman, 1982, pp. 103–105*).

2.3. Схеми, що утворюють структуру реальності

Якщо минулі підрозділи ми починали з короткого вступу до концептів, що маркують межу між досліджуванним видом схем та іншими, бо такий вступ був експліцитно присутній в авторів, то в цьому випадку роз'яснити принципову відмінність схем, що утворюють структуру реальності, від інших, буде складніше. Один з недоліків НР, який ми експлікуємо далі в контексті наявних її критик, є не завжди зрозумілий чи взагалі наявний демаркаційний принцип, через що види схем аргументації не є взаємовиключними та великою мірою в застосуванні залежать від інтерпретації (*Eemeren, Grootendorst & Henkemaans, 2009, p. 123*). Проте, зрештою, певну деталь для визначення цього виду схем автори акцентують. Схеми, що утворюють структуру реальності, презентують аргумент таким чином, що порядок зв'язків між елементами цієї реальності для аудиторії є принципово новим. Тобто на відміну від схем, що засновані на структурі реальності, котрі розгортаються навколо вже відомих конвенцій, актуальні

схеми націлені ці конвенції у певний спосіб трансформувати (*Eemeren, Grootendorst & Henkemaans, 2009, p. 115*).

В цьому розділі ми розглянемо такі схеми, як приклад, ілюстрація, модель/анти-модель, аналогія та метафора.

Аргументи від прикладу

Схема прикладу застосовується у випадках, коли аргументація постулює певне правило чи передбачення та націлена його унаочнити. В певному сенсі йдеться про індуктивні міркування, що з низки прикладів виводять певне узагальнення, що слугує для них спільним правилом. То ж Х. Перельман зазначає, що критикуватися в такій аргументації буде не сам індуктивний принцип, а ступень узагальнення чи сфера застосування виведеного правила (*Perelman, 1982, p. 106*).

Загальне правило може бути як експліцитним, так й імпліцитним. Якщо певний приклад в певній аргументації викликає в аудиторії бажаний висновок, то це рахується як застосування цієї схеми аргументації. Увиразнити імпліцитну тезу певних прикладів можна на прикладі вживання власних назв в множині: «Колізеї», «Кастилії», «Флоріди» тощо сприйматимуться аудиторією вже не як імена відомих місць, але як певні архетипи (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 352*).

Приклад може слугувати виведенню не тільки правила, а й передбачення. Аристотель в такий спосіб висновує, що «Оскільки перські царі Даріус та Ксеркс не пересікали Егейські моря до захоплення Єгипту, то й теперішній перський цар зайде в Європу тільки якщо захопить Єгипет» (*Аристотель, Риторика, 1393b*). Проте, на жаль, автори не досліджують, якими принципами користуватися при підборі прикладів та як приклади можна класифікувати.

Ілюстрування

Схеми ілюстрації подібні до схем прикладів в застосуванні, але мають інакшу мету. Ілюструються ті тези/правила, що вже відомі аудиторії, а не ті що представлені з метою переконання: аргументативна функція

ілюстрування, таким чином, в *експлікації* та наданні тезі/правилу нової риторичної виразності. Хоча в аналізі конкретних прикладів аргументації складно відрізнити приклади від ілюстрацій: як правило, вони перемішані та застосовані разом – приклади для підсилення переконливості правила, а ілюстрації для підтримки прикладів та остаточного увиразнення (*Perelman, 1982, p. 108*).

Модель та анти-модель

Схеми моделі та анти-моделі також функціонують через наведення певних прикладів, але на відміну від минулих двох вони мають акцентовано спонукальний характер: моделлю є той приклад, який варто імітувати (а анти-моделлю, відповідно, той, який в жодному разі не варто). Ця схема дещо пов'язана з аргументацією від авторитету, але викликає інакший риторичний ефект.

Аргумент від моделі, відповідно, гарантує свою переконливість престижем моделі. Тому ті, зазначає Х. Перельман, хто здобув такий престиж, мають бути дуже обережними в своїх діях: імітуватимуть не тільки їх чесноти, але й аморальні якості, бо уся відповідальність переноситиметься на модель. Однак йдеться не про радикальну «однобокість» імітаторів, а про аргументативний ефект цієї схеми. У зв'язку з цим автори також зазначають, що коли імітатори прагнуть поширити престиж моделі через свою імітацію, поведінка моделі стає менш визначеною – і з цим вони пов'язують виникнення моди як певного остаточного результату імітування (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 365*).

Аргументація від анти-моделі, в свою чергу, набуває переконливості в контрасті якостей анти-моделі з якостями порівняної з нею особи. Анти-модель в такий саме спосіб «тотальна» у своїй дії: все, що вона в собі несе, підлягає повній антитезі. Х. Перельман передає цей ефект цитатою Шевальє де Мер: «Я також помічаю що ми не просто уникаємо людей, яких не любляємо, але починаємо ненавидіти все, що з ними пов'язано та прагнемо уподібнюватись до них настільки мало, наскільки можливо. Якщо вони за

мир, ми починаємо бажати війну; якщо вони благочестиві та живуть упорядкованим життям, то ми хочемо бути розпущеними та безладними» (*Perelman, 1982, p. 112*).

Аналогії

Схема аналогії вимагає прискіпливішого розгляду, оскільки тематизується в контексті філософсько-методологічної дискусії. Мова йде про те, що аналогія як певна структура міркування (і як схема зв'язку між засновком та тезою) викликає контroversійні інтерпретації, позаяк може бути застосована в такі способи, які є неприйнятними для наукової спільноти. В цьому сенсі Х. Перельман характеризує аналогію як ознаку саме неформального методу, оскільки прагнення від неї позбутися доречні тільки за наявності математичної формули в умовиводі. В філософії та в гуманітарних дослідженнях назагал, де емпіричні методи та цінності не спрацьовують, аналогія є невід'ємною складовою аргументації та становить вагому розповсюджену техніку міркування (*Perelman, 1982, p. 114*).

Схема аналогії семантично базується на понятті пропорції, проте не в математичному її визначенні. Якщо пропорція постулює, що $a/b=c/d$, то аналогія не урівнює першу частину, *тему* (theme), з другою, *форосом* (phoros), але зазначає їх подібність (а подібно до b як c подібно до d). Якщо з формули пропорції в математиці можна вивести низку інших відношень (наприклад, $ad-cb=0$), оскільки математичне «дорівнює» є симетричним, то тема і форос в аналогії є принципово гетерогенними та асиметричними. Форос відноситься до сфери, що є чужою для теми, але слугує до неї в певному сенсі проясненням (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 373*).

Сам Х. Перельман не занурюється в тонкощі дискусії про підстави відмови від аналогії в науковому методі, але наводить приклади, що в якомусь сенсі дають розуміння цієї проблематики. Аналогія між електричним та гідравлічним струмом дала потужний поштовх для експериментів в сфері першого, але згодом дослідження спростували їхню взаємозалежність та аналогія була відкинута. То ж в емпіричних науках, де предмет та

методології прагнуть до дисциплінарного плюралізму, аналогія тлумачиться як виявлення суто формальної подібності. Дисципліни, що складають частину філософії, керуються іншими принципами та використовують аналогію навіть у фундаментальних обґрунтуваннях (*Perelman, 1982, p. 115*).

Аналогія з чотирьох термів може бути виражена у трьох, коли один повторюватиметься і темі, і в форосі: b подібно до c як a до b (наприклад, Гераклітівське «перед божественним людина постає настільки ж незрілою, наскільки дитина постає перед людиною») (*Цит. за Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 375*). Але щоб виконувати функцію прояснення теми через форос, складові аналогії не мають бути гомогенними (і в цьому ще одна відмінність від математичних пропорцій), їх сфери мають взаємодіяти. У зв'язку з цим важливо звернути увагу на те, що в залежності від контексту повторювані терми аналогії можуть здобувати різну якісну цінність (при цьому поза аналогією, як поза взаємодією взагалі, лишаючись нейтральними). Автори порівнюють два приклади, де термін «плоть» має протилежне оціночне забарвлення: в одній аналогії він протиставляється каменю як дещо живе та позитивне, в іншій він протиставляється душі як дещо гріховне та тлінне (*Perelman, 1982, p. 118*).

Метафори

Аргументація за допомогою метафори розглядається Х. Перельманом в контексті схеми аналогії, бо власне засадничий концепт в її використанні й є аналогія. Якщо аналогія формулюється як « a подібно до b як c подібно до d », то метафора цю формулу стискає і отримує таким чином « a (що) d (чого)», « c (що) b (чого)», « a є c » тощо. Тобто з аналогії «старість для життя це як вечір для доби» можна вивести метафори «старість доби», «вечір життя» та «старість є вечір». Остання формула в цьому сенсі найцікавіша, бо здається ідентифікацією, хоча здобуває смисл тільки в метафоричному розумінні; її можна презентувати у ще більш стислому вигляді, коли терміни з аналогії просто замінюються один одним («лев нападає», де під «лев» розуміється хоробрий воїн) (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 399*).

Метафора, на відміну від аналогії, в своєму з'єднанні форосу та теми дозволяє більш легкий обернений рух між ними, роблячи їх таким чином в якомусь сенсі неподільними. Ця метафорична єдність увиразнюється за допомогою прикметника («*порожнистий*» виклад), дієслова (вона почала *віщати*), присвійного займенника (*наш* Вотерлу), копули (життя *є* сон), простої детермінації (океан *хибного навчання*) чи навіть безпосереднього вживання слова в такий спосіб, який виключає буквальне значення (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 402*).

Певні метафори настільки вкоренилися в обіжній мові, що втратили метафоричну функцію. Вони в якомусь сенсі є латентними метафорами (*dormant metaphor*), які проявляються як власне метафори коли ми намагаємось перекласти їх на іншу мову, в якій нема подібних форм. В українській прикладами таких метафор, які є єдиним способом описати об'єкт, є «ніжки стільця», «гірський хребет», «втома металу» тощо. Такі метафори Перельман залучає до поняття катахрези, хоча в українській мові, згідно з визначенням з літературознавчої енциклопедії (*Ковалів, 2007, с. 467*), цей художній засіб визначається в дещо інший спосіб, ніж в англійській та французькій. Автори наполягають на високій аргументативній ефективності катахрез, бо їх вжиток дуже непомітно транслює тезу, презентуючи її як дещо, що виходить з природнього порядку речей (наприклад, Декарт описував мисленнєві процеси за допомогою поняття «ланцюги думок», яке сприймається дуже натурально та містить в собі концептуальну прихильність до певної парадигми дуже імпліцитно, непомітно для аудиторії). В цьому сенсі катахрези є репрезентативною схемою для схем, що структурують реальність, як для виду (*Perelman, 1982, p. 122*).

Але окрім катахрез постійне повторення форосу в метафорах утворює також численні кліше, метафоричне значення яких повністю заміщується буквальним розумінням. Наприклад, «ясний» та «туманний» як прикметники дуже легко описують якості думки так само, як і погодні явища.

Найцікавішим прийомом автори називають розкриття латентної метафори, артикуляція якою надає аргументації дивну сугестивну силу: «Велика людина та скромна людина поділяють однакові нещастя, однакові скорботи та пристрасті; різниця між ними в тому, що один знаходиться наверху колеса, а інший ближче до центру, і тому він менш стурбований тією ж революцією» (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 406*). Нам, однак, здається, що це приклад доречніше аналізувати як аналогію, а не як метафору, оскільки тема і форос презентовані в майже розгорнутому, а не стислому вигляді.

Наостанок варто зазначити, що оскільки в філософії широко використовується аргументація за допомогою метафор, то деякі філологічні дослідження (наприклад, в сфері метафорології), які її вивчають як художній засіб та як троп, можуть привнести до каркасу теорії аргументації цікаві висновки. Зокрема з сучасних досліджень аргументативної проблематики є множина таких, які досліджують художні фігури як інструменти переконання (*Mehlenbacher, 2017; Колотилова, 2013*).

2.4. Дисоціативні схеми аргументації

Всі досліджені схеми аргументації дотепер описували певні техніки, що зв'язок між засновком та тезою встановлюють або експлікують. Дисоціативні схеми представляють принципово іншу аргументацію: зв'язок між засновком та тезою буде *заперечуватись* задля уникнення несумісності. Якщо асоціативні схеми більш менш, як ми вже встигли помітити, корелюють з античною риторичною традицією, то дисоціативні схеми, Перельман стверджує, нею майже не охоплені (*Perelman, 1982, p. 126*). Водночас, дисоціативна аргументація характерна переважно для філософської думки.

В основі цих схем лежить відношення між позірним та реальним. Це відношення може здатися коекзистенційним остільки, оскільки позірне

функціонує як втілення/маніфестація/репрезентація реального, однак на відміну від коекзистенційних відношень воно може функціонувати в істинний або хибний спосіб (тобто позірне може «співпадати» з реальним, а може викривлювати його). При чому ця пара в каркасі теорії аргументації має всі філософські конотації, які можуть їй приписуватись (онтологічну та теологічну, коли аутентичне еманує до позірного; епістемологічну, описувану кореспондентною теорією істинності; аксіологічну, коли реальне є універсальною цінністю, а позірне засобом її досягнення тощо).

В дисоціативній аргументації виділяється термін I, який необхідно тлумачиться як багатозначний, відносний та безпосередньо даний; та термін II, який констатує субстанцію терміну I, що є водночас мірилом його автентичності та регулюючим принципом. Термін II таким чином утворюється внаслідок дисоціації терміну I, позаяк він відокремлює в ньому те, що має цінність, від того, що її немає: він є конструкцією, що постулює правила, згідно з якими аспекти терміну I складаються в ієрархію. Він і унормовує, і пояснює термін I (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 416*). Така аргументація є водночас і способом уникати несумісностей, і фундаментом для філософських систем: термінологічний словник філософської класики дуже багатий на антиномії, що перебувають у такому відношенні. В цій схемі пара позірне/реальне є семантичною моделлю, що передбачає певні контексти розгортання такої аргументації, а пара термін I/термін II функціональною формулою, які передбачає спосіб, в який ця аргументація розгортається.

Оскільки реальність в терміні II тісно пов'язана із цінністю, варто розглянути метафізичні витоки такого зв'язку. Такий зв'язок поширений в повсякденних міркуваннях, що стосуються предмету та його тіні, світу бдіння та світу снів, проживаною реальністю та театральною постановкою тощо — про такий саме зв'язок йдеться, наприклад, у відомих концепціях Платона й Плотіна. Платон концептуалізує чуттєво даний світ як світ тіней (термін I), що йдуть від ейдосів в світі ідей (термін II); Плотін стверджує, що

«Просинатись в тілі означає лише переходити з одного сну в інший, як вставати з одного ліжка щоб лягти на інше; справжнє пробудження є пробудженням з тіла» (*Цит. за Perelman, 1982, p. 129*). Платонічна філософська система в принципі створює ієрархію оціночних суджень, побудованих за парами, що перебувають у дисоціативному відношенні. Проте унаочнити згадані метафізичні витoki можна й через низку інших концептів філософської класики, ці приклади є репрезентативними за рахунок свого престижу в західно-європейській думці. Автори, в свою чергу, взялися уніфікувати ці концепти філософської класики згідно з формулюванням функцій термінів I і II, та встановили наступний набір традиційних пар: засіб/ціль; наслідок/факт (чи принцип); дія/особа; суб'єктивне/об'єктивне; акциденція/субстанція; відносне/абсолютне; множинне/єдине; звичайне/нормативне; індивідуальне/універсальне; конкретне/загальне; теорія/практика; мова/думка та літера/дух. Ця класифікація увиразнює ефект метафізичної традиції на формування мови: не виникає жодних проблем в розумінні, де в парі термін I, а де II (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 420*). Оскільки в даній класифікації повторюються пари з коекзистенційних сфер, варто зазначити, що в контексті дисоціативної аргументації вони набувають більш вузького значення та в інакший спосіб унаочнюють формулу, що описує відношення між термінами. Наприклад, пізніше Перельман підкреслюватиме, що в застосуванні пари засіб/ціль постає вибір напрямку поведінки і цей вибір можна підважити, презентуючи ціль як лише позірний кінець шляху, ілюзію, що насправді є засобом для більш далекої цілі (*Perelman, 1982, p. 133*).

Оскільки в дисоціативних міркуваннях за основу береться позірне та реальне, існує низка мовних засобів, що маркують дисоціативну аргументацію. Дисоціація, таким чином та вочевидь, застосована в будь-якій думці, що використовує прикметники «ілюзорний» чи «позірний» з однієї сторони, та «реальний» чи «істинний» з іншої: у виразі «позірний мир» акцентується натяк на відсутність «справжнього миру». Такі префікси, як

«псевдо-», «квазі-» та «анти-» (non) в такий спосіб ідентифікують позицію терміна I, в той час як велика літера (напр., Буття), прикметники «унікальний» та «справжній» вказують на термін II. Також позначити термін I можна, взявши це поняття в лапки, а позначити термін II за допомогою визначеного артикля на кшталт «ця» (в значенні *same* ця) (*Perelman, 1982, p. 134*). Тож дисоціативна аргументація може розгортатися, не стикаючись з філософськими конотаціями взагалі — імпліцитний хід міркування в бік розриву критикованих засновку й тези присутній навіть підчас простого знецінення понять в щойно описаний спосіб. Тому коли сам вжиток певного слова передбачає концептуальну дисоціацію, аргументацію в такому руслі побудувати можна дуже непомітно. Автори увиразнюють це текстом, де такі нейтральні поняття, як «чистий» та «штучний» стають маркерами дисоціативної схеми (*Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971, p. 441*).

Як окрема техніка дисоціативна аргументація набуває переконливості за рахунок власної гнучкості: варто лиш провести нову демаркаційну межу, і протиріччя/несумісність буде подолана. В цей спосіб вирішувалися численні парадокси, позаяк стартові умови не дозволяли їх вирішити. Історичному розвитку філософської думки добре знайомий цей метод.

ВИСНОВКИ

Хоч «Нова Риторика» і лишає по собі низку методологічних проблем, ми вважаємо її вартої уваги принаймні через те, що вона перша наважилась охопити таке неохопне наукове поле й перша досягла в цьому дійсно цікавих результатів. Нашу роботу з цими результатами можна підсумувати в наступному:

- 1) Логіко-філософське підґрунтя НР здебільшого конститується античним спадком: наголошено, що інноваційний характер проєкту Х. Перельмана полягає в реактуалізації Аристотелівської риторики, введення концепцій діалектичних міркувань (на противагу аналітичним, які вже були реактуалізовані в логіці) та топік в новий історичний контекст. Однак крім історичного бекграунду філософська складова НР концептуалізується в (дещо відмінній від сучасних їм наукових стандартів) методології авторів, навколо якої й велися численні дискусії.
- 2) Поняття схем аргументації (argument scheme) увійшло в теорію аргументації саме з НР, тому попри *відсутність чіткого визначення* можна прослідкувати певний контекст його вжитку в тексті. Воно являє собою набір технік, що в якийсь спосіб встановлюють чи розривають зв'язок між засновком та тезою. Вагомим є шлях, яким підвели до цього поняття в тексті, оскільки саме схемам присвячено останній розділ/другу половину книги, в той час як інші засадничі поняття («універсальна аудиторія» (universal audience), «аргументація» (argumentation), «обґрунтування» (justification) тощо, які ми розкривали в перших підрозділах) слугували до них певною преамбулою, яка мала б вичерпно охарактеризувати парадигму, в якій розгортається дослідження Х. Перельмана.
- 3) Видам схем аргументації бракує експліцитно сформульованих принципів, за якими вони поділяються. *Демаркаційні межі досить*

слабкі (певні аргументи можуть підпадати під не просто різні схеми, але й різні види схем аргументації, тому працювати з прикладами авторів треба обережно), а самі підстави для поділу подекуди ґрунтуються на методологічній розбіжності. Схеми аргументації поділено на асоціативні (associative) як ті, що зв'язок між засновком та тезою утворюють, та дисоціативні (dissociative) як ті, що цей зв'язок розривають: асоціативні схеми значно більші за кількістю, тому їх, в свою чергу, поділено на квазі-логічні (quasi-logical arguments), ті, що утворюють структуру реальності (arguments establishing the structure of reality) та ті, що на ній базуються (arguments based on the structure of reality). Серед цих видів одні схеми класифіковано за формальною ознакою (квазі-логічні), а інші – за змістовною (хоча форма та зміст в НР вважаються нерозривними, що також було піддано критиці), тому при аналізі конкретної аргументації можуть виникати утруднення, а в НР не прописано методики роботи зі спірними випадками. Такими випадками зокрема можуть бути схеми пожертви (argument of sacrifice) (яка відноситься до квазі-логічних) та схеми витрати (argument of waste) (яка відноситься до тих, що базуються на структурі реальності), оскільки вони тісно пов'язані та не вельми чітко демарковані (така сама ситуація зі схемами прикладу (example) та ілюстрації (illustration)). Зрештою, навіть така докладна систематизація аргументів, яка представлена в НР, не претендує на вичерпність.

У підсумку зазначимо, що поняття аргументативної схеми та їхня класифікація, розглянуті в концепції НР Х. Перельмана, виявилися досить перспективними в подальших дослідженнях у царині сучасної теорії аргументації, тому в майбутньому науковий інтерес може викликати зокрема порівняння сучасних класифікацій схем з доробком Х. Перельмана задля збагачення сучасних розробок аргументативної проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Аристотель. (1978). Томика. В Аристотель, *Сочинения в 4 томах. Т. 2.* (З. Н. Микеладзе, Ред.) (сс. 347—532). Москва: Мысль.
- Аристотель. (2000). Риторика. В Аристотель, *Риторика. Поэтика.* (О. П. Цыбенко, Пер.) (сс. 5—149). Москва: Лабиринт.
- Гаррсен, Б. (2006). Схемы аргументации. В А. И. Мигунов (Ред.), *Важнейшие концепции теории аргументации.* (В. Ю. Голубева и С. А. Чахоян и К. В. Гудкова, пер.) (сс. 99—121). Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ.
- Еемерен, Ф.Х. ван. (2006). Современное состояние теории аргументации. В А. И. Мигунов (Ред.), *Важнейшие концепции теории аргументации.* (В. Ю. Голубева и С. А. Чахоян и К. В. Гудкова, пер.) (сс. 14-33). Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ.
- Зайцев, Д. В. (2010). Схемы аргументации: игры риторического mind'a или источник общезначимости аргументативных рассуждений? *РАЦИО.ru. Электронный научный журнал*, 4, 57—77.
- Исократ. (2013). Бусирис. В Э. Д. Фролов (Ред.), *Исократ: Малые Аттические Ораторы.* (М. Н. Ботвинник и А. И. Зайцева, Пер.) (сс. 214—224). Москва: Научно-издательский центр «Ладомир».
- Ковалів, Ю. І. (2007). *Літературознавча енциклопедія: у 2 томах. Т. 1.* Київ: ВЦ «Академія».
- Колотилова, Н. А. (2013). Риторические фигуры как средства аргументации. *Идеи и идеалы*, 2 (3 (17)), 65—71.
- Колотілова, Н. А. (2019). Логіка і риторика в дослідженнях аргументативної проблематики початку ХХІ ст. *Гілея: науковий вісник*, 142 (3), Ч.2, 69—72.
- Колотілова, Н. А. (2019). *Логіка і риторика: ретроспектива взаємозв'язку.* Київ: Центр учбової літератури.
- Конверський, А. Є. (2008). *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів.* Київ: Центр учбової літератури.
- Мигунов, А. И. (Ред.). (2006). *Важнейшие концепции теории аргументации.* (В. Ю. Голубева и С. А. Чахоян и К. В. Гудкова, пер.). Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ.
- Цицерон. (1972). *Три трактата об ораторском искусстве.* (Ф. А. Петровский, пер.). Москва: Наука.
- Щербина, О. Ю. (2013). *Логіка та юридична аргументація.* Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет".
- Braet, A. C. (2004). The Oldest Typology of Argumentation Schemes. *Argumentation*, 18, 127—148.
- Braet, A. C. (2005). The Common Topic in Aristotle's Rhetoric: Precursor of the Argumentation Scheme. *Argumentation*, 19, 65—83.

- Cummings, L. (2002). Justifying Practical Reason: What Chaim Perelman's New Rhetoric Can Learn from Frege's Attack on Psychologism. *Philosophy & Rhetoric*, 35(1), 50–76.
- Dearin, R. D. (1969). The philosophical basis of Chaim Perelman's theory of rhetoric. *Quarterly Journal of Speech*, 55:3, 213–224.
- Ede, L. S. (1981). Rhetoric versus philosophy: The role of the universal audience in Chaim Perelman's *The New Rhetoric*. *Central States Speech Journal*, 32:2, 118–125.
- Eemeren, F. H. van & Garssen, B. (2020) *From Argument Schemes to Argumentative Relations in the Wild: A Variety of Contributions to Argumentation Theory*. Cham: Springer.
- Eemeren, F. H. van & Garssen, B. & Krabbe, E. C. W. & Henkemanns, F. S. & Verheij, B. & Wagemans, J. H. M. (2014). The New Rhetoric. In *Handbook of Argumentation Theory* (pp. 257 – 301). Dordrecht ; Heidelberg ; New York ; London: Springer.
- Eemeren, F. H. van & Grootendorst, R. & Henkemanns, F. S. (2009). Perelman and Olbrechts-Tyteca's New Rhetoric. In *Fundamentals of Argumentation Theory: A Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments* (pp. 93 – 129). New York ; London: Routledge.
- Frank, D. A. (1997). The new rhetoric, Judaism, and post-enlightenment thought: The cultural origins of Perelmanian philosophy. *Quarterly Journal of Speech*, 83:3, 311–331.
- Frank, D. A. (2003). The Jewish Countermodel: Talmudic Argumentation, the New Rhetoric Project, and the Classical Tradition of Rhetoric. *Journal of Communication and Religion*, 26:2, 163–194.
- Eubanks, R. T. (1986). An Axiological Analysis of Chaim Perelman's Theory of Practical Reasoning. In J. L. Golden & J. J. Pilotta (Ed.), *Practical Reasoning in Human Affairs: Studies in Honor of Chaim Perelman*. Dordrecht: Springer.
- Gross, A. G. & Dearin, R. D. (2003). *Chaim Perelman*. Albany: State University of New York Press.
- Katzav, J. & Reed, C. A. (2004). On Argumentation Schemes and the Natural Classification of Arguments. *Argumentation*, 18, 239–259.
- Kienpointner, M. (1993). The Empirical Relevance of Perelman's New Rhetoric. *Argumentation*, 7, 419–437.
- Mehlenbacher, A. R. (2017). Rhetorical figures as argument schemes – The proleptic suite. *Argument & Computation*, 8, 233–252.
- Perelman, Ch. (1955). How do we apply reason to values? *Journal of Philosophy*, 52, 797–802.
- Perelman, Ch. (1963). *The idea of justice and the problem of argument*. (J. Petrie, Trans.). New York: Humanities Press.
- Perelman, Ch. & Olbrechts-Tyteca L. (1971). *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*. (J. Wilkenson & P. Weaver, Trans.). Notre Dame ; London: University of Notre Dame Press.

- Perelman, Ch. (1981). Logique formelle et logique informelle. Dans *Michel, M.* (1986). *De la métaphysique à la rhétorique: Essais à la mémoire de Chaïm Perelman avec un inédit sur la logique*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles.
- Perelman, Ch. (1982). *The Realm of Rhetoric*. (W. Kluback, Trans.). Notre Dame ; London: University of Notre Dame Press.
- Rigotti, E. & Morasso, S. G. (2010). Comparing the Argumentum Model of Topics to Other Contemporary Approaches to Argument Schemes: The Procedural and Material Components. *Argumentation* , 24, 489–512.
- Sloane, T. O. & Perelman, Ch. (2000). Rhetoric. In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/rhetoric>
- Walton, D. & Reed, C. & Macagno, F. (2008). The History of Schemes. In *Argumentation Schemes* (pp. 275–307). Cambridge: Cambridge University Press.
- Warnick, B. & Kline, S. L. (1992) The New Rhetoric's Argument Schemes: A Rhetorical View of Practical Reasoning. *Argumentation and Advocacy*, 29:1, 1–15.
- Wartelle. A. (1982). *Lexique de la "Rhétorique" D'Aristote*. Paris: Société d'édition "Les Belles Lettres".

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

НР – «Нова Риторика». Це поняття одночасно маркує як саму працю Х. Перельмана та Л. Ольбрехтс-Титекі (Perelman, Ch. & Olbrechts-Tyteca L. (1971). *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*), так й їхній проєкт, розвинений в подальших працях, в цілому. Сама праця, як це було зазначено у вступі, використана в англомовному перекладі.

RoR – «Realm of Rhetoric». Англійський переклад назви пізньої праці Х. Перельмана, яка повторює зміст НР в більш стислому вигляді. Див.: Perelman, Ch. (1982). *The Realm of Rhetoric*. (W. Kluback, Trans.). Notre Dame ; London: University of Notre Dame Press.